

ФЕНОМЕН СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ: ВІД КЛАСИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДО СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Музиченко Ірина Вікторівна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0000-0003-3539-6730

Василець Катерина Віталіївна

старший викладач кафедри практичної психології
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0000-0002-6670-089X

Ларкін Віталій Олександрович

здобувач вищої освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0009-0001-1205-6082

Стаття присвячена комплексному аналізу феномена суїцидальної поведінки, що постає одним із найгостріших викликів для сучасної України в умовах воєнного стану, соціальної нестабільності та психоемоційної напруги суспільства. Актуальність проблеми зумовлена підвищенням рівня стресу, травматизації та втрати відчуття безпеки, що суттєво впливає на психічне здоров'я населення.

У статті здійснено ретроспективний огляд фундаментальних психологічних і соціологічних теорій, які сформували підґрунтя сучасної суїцидології. Розглянуто соціологічний підхід Е. Дюркгейма, який наголошував на ролі соціальної інтеграції та регуляції у виникненні суїцидальних тенденцій, а також психоаналітичні ідеї З. Фрейда, що трактують суїцид як прояв внутрішньоособистісного конфлікту та боротьби інстинктів життя і смерті.

Особливу увагу приділено мотиваційним аспектам суїцидальної поведінки. Проаналізовано концепції А. Адлера про прагнення подолати комплекс неповноцінності, К. Юнга – про символічну трансформацію особистості, К. Хорні – про роль базисної тривоги та міжособистісних конфліктів. Особливо розглянуто трикомпонентну модель К. Меннінгера, що пояснює мотивацію суїциду через поєднання бажань померти, вбити та бути вбитим.

Висвітлено практичні аспекти сучасної суїцидології, зокрема «ключі до суїциду» Е. Шнейдмана, які сприяють ранньому виявленню ризику та своєчасній психологічній допомозі. Також підкреслено значення факторів самотності й соціальної дезорієнтації, описаних Н. Фарбероу.

Окрему увагу приділено науковим напрацюванням українських дослідників (Р. Федоренко, В. Москалець, К. Аймедов), які розглядають суїцид як динамічний кризовий процес, що включає мотиваційний, афективний і виконавчий компоненти.

Таким чином, стаття спрямована на поглиблення розуміння психологічних механізмів суїцидальної поведінки та визначення ефективних стратегій її профілактики і психосоціальної підтримки.

Ключові слова: суїцидальна поведінка, психоемоційна криза, соціальна ізоляція, аутоагресія, психоаналітична модель, профілактика суїциду.

Muzychenko I., Vasylets K., Larkin V. THE PHENOMENON OF SUICIDAL BEHAVIOR: FROM CLASSICAL CONCEPTS TO MODERN CHALLENGES

The article is devoted to a comprehensive analysis of the phenomenon of suicidal behavior, which appears as one of the most acute challenges for modern Ukraine under the conditions of martial law, social instability, and the psycho-emotional tension of society. The relevance of the problem is обусловлена increased levels of stress, traumatization, and the loss of a sense of security, which significantly affects the mental health of the population.

The article provides a retrospective review of fundamental psychological and sociological theories that formed the basis of modern suicidology. In particular, the sociological approach of E. Durkheim is considered, emphasizing the role of social integration and regulation in the emergence of suicidal tendencies, as well as the psychoanalytic ideas of S. Freud, who interpreted suicide as a manifestation of intrapersonal conflict and the struggle between the instincts of life and death.

Special attention is paid to the motivational aspects of suicidal behavior. The concepts of A. Adler, who emphasized the desire to overcome the inferiority complex, C. Jung's idea of symbolic transformation of the individual, and K. Horney's concept of basic anxiety and interpersonal conflict are analyzed. The three-component model of K. Menninger, which explains the motivation behind suicide through a combination of desires to die, to kill, and to be killed, is also considered.

The article also highlights practical aspects of modern suicidology, in particular the "keys to suicide" proposed by E. Shneidman, which facilitate early detection of risk and timely psychological intervention. Attention is also paid to the factors of loneliness and social disorientation described by N. Farberow.

Particular attention is given to the scientific contributions of Ukrainian researchers (R. Fedorenko, V. Moskalets, K. Aïmedov), who consider suicide as a dynamic crisis process that includes motivational, affective, and behavioral components.

Thus, the article aims to deepen the understanding of the psychological mechanisms of suicidal behavior and to determine effective strategies for its prevention and psychosocial support.

Key words: suicidal behavior; psychoemotional crisis; social isolation; autoaggression; psychoanalytic model; suicide prevention.

Вступ. Проблема суїцидальної поведінки є однією з найгостріших викликів для сучасної України. За даними міжнародних і національних організацій, наша держава входить до переліку країн з підвищеним рівнем суїцидальної активності. Особливо тривожним є той факт, що за останні роки кількість випадків самогубств зростає майже вдвічі, що свідчить про глибоку кризу психоемоційного стану населення. Воєнний стан, економічна нестабільність, зростання рівня тривожності, емоційне виснаження, депресивні розлади, втрата сенсу життя – ці стани переживає українське суспільство.

Матеріали та методи. Проблема суїциду є предметом активного вивчення у сучасній психологічній науці. Основні теоретичні положення суїцидальності були закладені в соціології та соціальній психології – школою Е. Дюркгейма, а в клінічній психології – школою З. Фрейда.

Результати. Е. Дюркгейм у своїх дослідженнях встановив, що рівень самогубств у суспільстві прямо залежить від ступеня соціальної інтеграції особистості – зокрема її включеності в релігійні спільноти, родинні зв'язки та державні інституції. Основною причиною суїцидальної поведінки він вважав ослаблення соціальних зв'язків і зростання індивідуальної ізоляції. Таким чином, чим згуртованішою є соціальна група, тим нижчою є ймовірність суїцидальних проявів серед її членів [1].

З. Фрейд розглядав суїцид як складний внутрішньоособистісний процес, у якому втрата значущої особи призводить до її психологічної інтерналізації – тобто включення образу цієї людини до структури власного Его. Згодом цей образ стає джерелом самозвинувачення, що спрямовується проти самого суб'єкта. Коли інтенсивність внутрішнього конфлікту досягає критичного рівня, це може призвести до самознищення. З. Фрейд підкреслював, що суїцидальна дія поєднує в собі ролі і суб'єкта, і об'єкта – тобто водночас і виконавця, і жертви, що перебувають у внутрішньому конфлікті. Він також інтерпретував суїцидальну поведінку як результат боротьби між деструктивними імпульсами (потяг до смерті – Танатос), які походять від Воно, та моральними заборонами Над-Я (соціальні норми, внутрішній контроль). У пізніших працях З. Фрейд трактував аутоагресивні дії як прояв напруження між інстинктами життя (Ерос) і смерті (Танатос), що постійно взаємодіють у психіці людини [2].

У концепції А. Адлера суїцид постає як неуспішна спроба подолати комплекс неповноцінності через прагнення до домінування та самоствердження. Суїцид постає не лише як акт саморуйнування, а як засіб комунікативного впливу – спроба викликати співчуття, моральне засудження або провину у тих, кого особа вважає причетними до її страждань [3].

К. Юнг розглядав суїцид не лише як реакцію на зовнішні обставини, а як глибоко символічний акт, що відображає несвідоме прагнення особистості до духовного оновлення. На його думку, суїцидальна поведінка часто є спробою вирішення внутрішньої кризи, коли людина не стільки прагне уникнути болісної реальності, скільки шукає повернення до первинного стану безпеки – метафоричного «черева матері». Юнг підкреслював, що усвідомлений вибір смерті може бути зумовлений надмірною напругою або афективним перевантаженням, які перевищують адаптаційні можливості психіки. У цьому контексті суїцид постає як крайній спосіб трансформації, де смерть символізує не кінець, а перехід до нового рівня буття, що відповідає архетипічному мотиву відродження [4].

Засновниця соціокультурного підходу К. Хорні, вважала, що суїцидальна поведінка є результатом складної взаємодії між особистісними характеристиками індивіда та соціокультурним середовищем. На її думку, сучасна культура провокує підвищений рівень тривожності, який може проявлятися як суїцидальний ризик або набувати форм адиктивної поведінки. Вона вважала, що, глибинною основою суїцидальної поведінки є так звана «базисна тривога», що формується ще в дитинстві як наслідок конфлікту між реальним образом себе та ідеалізованим стандартом, нав'язаним суспільством. Коли відчуття невідповідності цьому стандарту стає надмірним, індивід може вдатися до «суїциду виконання» – дії, яка символізує втечу від неможливості бути тим, ким очікує соціум [5].

К. Меннінгер, запропонував три ключові компоненти суїцидального акту, які, на його думку, лежать в основі мотивації до самогубства. Перший – це бажання померти, що проявляється у схильності до необґрунтованого ризику та переконанні, що смерть є єдиним способом позбутися фізичних або психічних страждань. Другий – бажання вбити, яке репрезентує крайню форму агресії, спрямованої назовні. Третій – бажання бути вбитим, що символізує глибоку потребу в покаранні та спокуті, пов'язану з внутрішнім конфліктом і почуттям провини за порушення моральних норм. Меннінгер підкреслював, що суїцидальна поведінка є результатом складної внутрішньої динаміки, де людина, опинившись у критичній життєвій ситуації, сприймає припинення життя як єдино можливий вихід із нестерпного емоційного стану. Його модель дозволяє розглядати суїцид не лише як акт самознищення, а як прояв глибокого психологічного конфлікту між агресією, болем і потребою в моральному очищенні [6].

Фундаментальний внесок у розвиток суїцидології зробив Е. Шнейдман. Одним із його ключових досягнень стало вперше систематизоване описання так званих «ключів до суїциду» – характерних сигналів або попереджувальних ознак, які передують суїцидальним діям. Ці маркери стали важливим інструментом у практиці раннього виявлення ризику та побудови ефективних інтервенційних стратегій. Шнейдман також здійснив глибокий аналіз суспільних уявлень про суїцид, викрив поширені міфи, які сприяють стигматизації осіб із суїцидальними намірами та перешкоджають наданню своєчасної допомоги. У своїй теоретичній моделі Шнейдман виокремив десять універсальних характеристик, притаманних суїцидальним актам. Ці ознаки дозволяють глибше зрозуміти внутрішній світ суїцидента та забезпечити цілісну допомогу на всіх етапах – від профілактики до посткризового супроводу [7].

Н. Фарбероу належить заслуга розробки проблеми самотності у формуванні суїцидальної поведінки. Він розглядав цей фактор як найважливіший в предикції суїциду. Дослідник виділив ознаки самотності як психологічного феномена: недостатня соціалізація людини (чим глибше розбіжність між цінностями людини та груповими цінностями, тим більше небезпека його відкидання); потрапляння в середовище зі зниженою комунікативністю або в складні особисті та соціальні ситуації (еміграція, статус біженця тощо); втрата близьких, роботи, соціального статусу; своєрідність талановитої особистості, з неконформістськими установками, цінностями, які не сприймаються суспільством [8].

Серед українських науковців, які досліджували суїцидальну поведінку, вирізняються праці, що охоплюють як теоретичні моделі, так і практичні аспекти діагностики, профілактики та психосоціальної підтримки особистості [9; 10; 11; 12].

Так, Р. Федоренко визначає суїцидальну поведінку як «систему внутрішніх переживань і зовнішніх дій особистості, спрямованих на припинення власного життя, що формується під впливом психоемоційної кризи, втрати сенсу, соціальної ізоляції та інших чинників» [13].

В. Москалець розробив патопсихологічну концепцію динаміки кризових станів, у межах якої суїцидальна поведінка розглядається як поетапний процес розвитку психологічного дистресу. Згідно з цією моделлю, суїцид не є раптовим актом, а формується поступово – від початкової тривоги до проявів аутоагресії. Москалець описує, як психоемоційні розлади (зокрема депресія, тривожність, посттравматичний стресовий розлад) можуть бути причиною суїцидальних думок або дій під впливом внутрішніх конфліктів і зовнішніх стресових чинників. Такий підхід дозволяє розглядати суїцид як кульмінацію кризи, що розгортається в межах особистісної вразливості та соціального контексту [14].

К. Аймедов фокусується на теоретичному аналізі феномена суїциду через призму несвідомих процесів, внутрішніх конфліктів та психічних травм, що робить його роботу мостом між класичним психоаналізом та сучасною клінічною суїцидологією. Аймедов розвиває психоаналітичну модель суїциду, акцентуючи на несвідомих динаміках, що відрізняє його від соціологічних чи біологічних підходів у суїцидології [15].

Низка авторів (Д. Лебедев, О. Назаров, В. Садковий, В. Тімченко) розробили компоненти психологічної структури суїцидальної поведінки: мотиваційний – передбачає виникнення мотивації здійснення суїциду. Так, у суїциді вмотивована суб'єктом власна смерть є засобом, за допомогою якого суб'єкт досягає якоїсь мети. Тому психологічно суїцид – це насамперед вмотивований суб'єктом засіб досягнення бажаної для нього мети, що відповідає його нагальним потребам. Афективний – передбачає емоційні переживання, з якими людина стикається в момент кризи. Цей компонент охоплює наявність надзвичайно сильного афекту, що виник у результаті раптової психотравмуючої події або під впливом акумуляції хронічних психотравм. Третій – виконавчий – передбачає безпосереднє вчинення суїциду [16].

М. Корольчук виокремив етапи суїцидальної поведінки: етап суїцидальних тенденцій. Період від виникнення суїцидальних думок до спроб їх реалізації називається пресуїцидом; етап суїцидальних дій. Період, коли тенденції переходять у конкретні вчинки; етап постсуїцидальної кризи. Триває від моменту здійснення суїцидальної спроби до повного зникнення суїцидальних тенденцій, що іноді характеризуються циклічністю прояву. Суїцидальна поведінка має зовнішній і внутрішній плани, які

в єдності утворюють відносно стійку, цілісну й типологічно своєрідну структуру, що відображає індивідуальність суїцидента, тип його особистісної кризи [17].

Висновки. Проблема суїцидальної поведінки є однією з найгостріших для сучасної України, що зумовлено військовим станом, економічною нестабільністю та глибокою психоемоційною кризою суспільства. Теоретичні основи суїцидології були закладені класичними школами Е. Дюркгейма, З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга, К. Хорні та К. Меннінгера, які розглядали суїцид як багатофакторний феномен, що поєднує соціальні, психологічні та культурні чинники. Практичні аспекти, розроблені Е. Шнейдманом і Н. Фарбероу, підкреслюють важливість раннього виявлення ризику та врахування факторів самотності й соціальної ізоляції. Українські дослідники (Р. Федоренко, В. Москалець, К. Аймедов та ін.) внесли вагомий вклад у розвиток сучасної суїцидології, запропонувавши моделі, які дозволяють розглядати суїцид як поетапний процес розвитку кризового стану з мотиваційним, афективним та виконавчим компонентами.

Суїцидальна поведінка формується під впливом внутрішніх конфліктів, психоемоційних розладів та зовнішніх стресових чинників і є кульмінацією кризи, що розгортається в межах особистісної вразливості та соціального контексту. Отже, комплексне розуміння динаміки суїцидальної поведінки має важливе значення для психологів, психотерапевтів, соціальних працівників та педагогів, оскільки дозволяє розробляти ефективні стратегії профілактики, кризової інтервенції та психосоціальної підтримки, спрямовані на збереження життя та психічного здоров'я особистості.

Література:

1. Дюркгейм Е. Самоубство: соціологічне дослідження / пер. з фр. Л. Кононович. Київ : Основи, 1998. 519 с.
2. Freud S. Mourning and melancholia. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. London: Hogarth Press, 1917. Vol. 14. P. 237–258.
3. Adler A. Understanding Human Nature. New York: Greenberg, 1927. 292 p.
4. Jung C. G. Psychology and alchemy. London: Routledge, 2014. 705 p.
5. Horney K. Our inner conflicts: a constructive theory of neurosis. New York: W. W. Norton & Company, 1993. 256 p.
6. Menninger K. A. Man against himself. Washington: American Psychological Association, 2001. 444 p.
7. Shneidman E. S. The suicidal mind. New York: Oxford University Press, 1998. 208 p.
8. Farberow N. L., Shneidman E. S. The cry for help. New York: McGraw-Hill, 1961. 398 p.
9. Момот М. А. Психологічні чинники схильності до суїцидальної поведінки військовослужбовців збройних сил України. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. № 3. С. 55–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-8>.
10. Єрмакова Н. Прояви суїцидальних тенденцій у підлітковому віці. *Психологія: реальність і перспективи*, 2023. № 1. С. 48–56. DOI: https://doi.org/10.35619/prap_rv.v1i20.325
11. Профілактика деструктивної поведінки підлітків / за ред. Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Видавництво ФО-П Буря О. Д., 2022. 144 с.
12. Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціальнопсихологічний супровід: практичний посібник / за наук. ред. Т. М. Титаренко, М. С. Дворник. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 154 с.
13. Федоренко Р. П. Психологія суїциду: монографія. 2-ге вид., змін. та допов. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 520 с.
14. Психологія суїциду: посібник / за наук. ред. В. П. Москальця. Київ : Академвидав, 2004. 287 с.
15. Сучасні проблеми суїцидології / за ред. П. В. Волошина, Н. О. Марута. Харків : Строков Д. В., 2017. 227 с.
16. Лебедев Д. В., Назаров О. О., Тімченко О. В., Христенко В. С., Шевченко І. О. Психологія суїцидальної поведінки: посібник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Харків, 2007. 129 с.
17. Корольчук М. С. Психологічні особливості віддалених наслідків стресогенних впливів: монографія / за ред. М. С. Корольчука. Київ : КНТЕУ, 2014. 275 с.

References:

1. Durkheim, E. (1998). *Samohubstvo: sotsiologichne doslidzhennia* [Suicide: A sociological study] (L. Kononovych, Trans.). Kyiv: Osnovy. 519 p. [in Ukrainian].
2. Freud, S. (1917). Mourning and melancholia. In *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*, 14, 237–258 [in English].
3. Adler, A. (1927). *Understanding human nature*. New York: Greenberg. 292 p. [in English].
4. Jung, C. G. (2014). *Psychology and alchemy*. London: Routledge. 705 p. [in English].
5. Horney, K. (1993). *Our inner conflicts: A constructive theory of neurosis*. New York: W. W. Norton & Company. 256 p. [in English].
6. Menninger, K. A. (2001). *Man against himself*. Washington: American Psychological Association. 444 p. [in English].
7. Shneidman, E. S. (1998). *The suicidal mind*. New York: Oxford University Press. 208 p. [in English].
8. Farberow, N. L., & Shneidman, E. S. (1961). *The cry for help*. New York: McGraw-Hill. 398 p. [in English].
9. Momot, M. A. (2024). *Psykhologichni chynnyky skhylnosti do suitsydalnoi povedinky viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy* [Psychological factors of suicidal behavior tendency in military personnel of the Armed Forces of Ukraine]. *Naukovi zapysky. Seriya: Psykholohiia*, 3, 55–60. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-8> [in Ukrainian].
10. Yermakova, N. (2023). *Proiavy suitsydalnykh tendentsii u pidlitkovomu vitsi* [Manifestations of suicidal tendencies in adolescence]. *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy*, 1, 48–56. https://doi.org/10.35619/prap_rv.v1i20.325 [in Ukrainian].
11. Zhuravel, T., & Udovenko, Yu. (Eds.). (2022). *Profilaktyka destruktyvnoi povedinky pidlitkiv* [Prevention of destructive behavior in adolescents]. Kyiv: Vydavnytstvo FO-P Buria O. D. 144 p. [in Ukrainian].

12. Tytarenko, T. M., & Dvornyk, M. S. (Eds.). (2022). Yak dopomohty osobystosti v period perekhodu vid viiny do myru: sotsialnopsykholohichniy suprovid: praktychnyi posibnyk [How to help a person during transition from war to peace: Socio-psychological support]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. 154 p. [in Ukrainian].
13. Fedorenko, R. P. (2025). Psykholohiia suitsydu: monohrafiia [Psychology of suicide: Monograph] (2nd ed., rev. and exp.). Lutsk: Vezha-Druk. 520 p. [in Ukrainian].
14. Moskalets, V. P. (Ed.). (2004). Psykholohiia suitsydu: posibnyk [Psychology of suicide: Manual]. Kyiv: Akademvydav. 287 p. [in Ukrainian].
15. Voloshyn, P. V., & Maruta, N. O. (Eds.). (2017). Suchasni problemy suitsydolohii [Modern problems of suicidology]. Kharkiv: Strokov D. V. 227 p. [in Ukrainian].
16. Tymchenko, O. V. (Ed.). (2007). Psykholohiia suitsydalnoi povedinky: posibnyk [Psychology of suicidal behavior: Manual]. Kharkiv. 129 p. [in Ukrainian].
17. Korolchuk, M. S. (2014). Psykholohichni osoblyvosti viddalenykh naslidkiv stresohennykh vplyviv: monohrafiia [Psychological features of long-term consequences of stressful influences: Monograph]. Kyiv: KNTEU. 275 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026